

Ett liv, många liv, våra liv

– den finlandssvenska essäistiken 2020

Under det besynnerliga året 2020 har ett och annat ställts på ända, men den finlandssvenska essäistiken har vandrat längs rätt så trygga stråk. Essä- och fackböckerna har orienterat sig mot människoöden, författare, historia och livsfrågor. Än så länge har pandemin bara krupit in i marginalerna. Nästa år får vi säkert ta del av en hel del analyser i det längre formatet.

Flera av årets essäistiska böcker tar fasta på de stora samhällsförändringarna som skakar om Europa och USA. Journalisten Charlotta Buxton skriver med avstamp i brexit. *Landet som äter sig självt – Att leva med brexit* varvar författarens personliga anekdoter med journalistiska tablåer och tecknar en bild av ett land som på många håll präglas av sviktande framtidsutsikter.¹ Hon talar med briter för att bättre förstå vilket slags mentala landskap som kan begripliggöra brexit. Det är den psykologiska biten som Buxton intresserar sig för: hur tänkte människor som röstade ja respektive nej? En skrikig offentlighet dominerad av tabloiderna förde fram invandringen som landets stora problem och brexit som lösningen. Även om utträdet ekonomiska konsekvenser inte i sig analyseras berörs Storbritanniens ekonomiska ojämlikhet – det rika landet med den utbredda fattigdomen. Hon åker bland annat till Great Yarmouth nära Norwich.

¹ Se också Barbro Enckell-Grimms anmälan i *Nya Argus* 10–11/2020.

Strandparadis förr i tiden, numera öde stränder och sjaskiga b&b:n. Ojämlikheten tangeras också i ett kapitel som reder ut de politiska ledarnas bakgrund i den brittiska eliten, med internatskolor och ett visst samförstånd kring hur samhället bör se ut.

Britternas relation till Europa blir marginellt behandlad i *Landet som äter sig självt*, men denna avsaknad påminner en om något Buxton försöker visa: för dem som hon talat med handlar brexit framför allt om att öriket måste värna sitt oberoende och sin självständighet. Men vad innebär sådan retorik egentligen? Brexitanhängarna är ett brokigt gäng, från förstadsbor som klagat på ”invandringen” till riskkapitalister som drömmer om ett spirande skatteparadis. Ukip-partiets vidare öden efter omröstningen illustrerar bristen på enhetlig brexit-ideologi:

Då briterna röstat för att lämna EU står Ukip blinkande och oförberett i morgonljuset. Vad ska man göra nu? Nigel Farage lämnar partiet och då märks det att det var han och hans personlighet som hållit ihop de socialkonservativa, de invandringsfientliga, de som ville minska på staten och de som inte hittat ett hem någon annanstans.

Psykologiserandet av det forna imperiet blir mot slutet en smula excessivt, men Buxton tar sig an det kluvna landet med fin känsla för stämningar och platser.

Omslag av Christina Lax.

* * *

I sin pamflett *Mera marknad – mindre demokrati* är också Axel Rappe inne på att begripliggöra samhällsklyftor och de skeva ideologier som osynliggör dessa, bland annat i form av valfrihetens hägring. I praktiken innebär nyliberal politik att grunduppgifter i samhället läggs ut på marknaden. Men det är inte bara nyliberalismen som har en tvivelaktig relation till demokrati. Rappe spårar antidemokratiska stråk till liberalismens själva hjärta.

* * *

Mentala landskap och samhällsklyftor utforskas också av Merete Mazzarella i *Skulle vi alla kunna samsas? Essäer om vår samtid*. Boken dyker ner i samtidens stora teman: digitalisering, flyktingkris och polarisering. Ett genomgående mönster hon urskiljer är att digitaliseringen skapar maktlöshet och avstånd. I ett av de intressantaste kapitlen diskuteras de former av (ofta digital) övervakning som smugit sig in i vår vardag (orkar vi engagera oss?) och som existerar parallellt med en rättighetsdiskurs som definierar frihet i termer av ett ostört privatliv. Essäerna uttrycker frustration och indignation, ibland ilska. Liksom i tidigare böcker arbetar Mazzarella med en mosaik av forskning, anekdoter och återgivning av tidningsreportage. Texten ställer i synnerhet frågor. På tal om ”flyktingkrisen” skriver Mazzarella: ”Att de asylsökande far illa är uppenbart – men vad jag de senaste åren har grunnat på är frågan: Vad gör Finlands – och EU:s – asylpolitik med oss medborgare? Har inte också vi tagit skada? Vi har konfronterats med vår nationella egoism.”

Stoffet i boken är mångsidigt men stigarna är något upptrampade, som när Mazzarella oroar sig för att mobilerna ställer sig i vägen för verkliga möten. Det hade varit givande att gräva mer i polariseringen. David Goodharts tankar om ’somewheres’ och ’anywheres’, de rotade och de rörliga, ges stor plats i resonemanget. Perspektivet ses som slagkraftigt men samtidigt trubbigt, alla ’anywheres’ kan knappast beskrivas som progressiva och rödgröna, och alla ’somewheres’ är inte fattiga. Relationen mellan ekonomiska intressen och värderingar är en komplicerad historia, skriver hon – en bra utgångspunkt när man försöker greppa den polarisering som kan-

ske först tycks vara entydig. Men hur är det med ”att samsas”? Vartåt drar inte bara rubriken utan också bokens innehåll: tolerans, fredlig samlevnad och -existens eller snarare försoning? Eller artighet och hyfs, som Mazzarella också nämner?

* * *

Essäistik-året domineras av biografierna. Henrik Knifs *Göran Schildt – Två liv* visade sig vara en positiv överraskning.² Från ungdomens formativa resor, via krigserfarenheter, trevande bokprojekt och seglatserna i södra Europa letar sig biografien fram till den journalist, konsthistoriker och författare som Schildt kom att bli. Knif placerar in denna mångsysslare i ett bredare kulturellt sammanhang. Biografien ställer därmed in vidvinkeln, också när det gäller Schildts kärlek till Grekland, som enligt Knif hade en tragikomisk sida. Det var inte samtidens Grekland som beundrades, utan storhetstiden daterades mellan den homeriska eran och perserkrigen. När Knif försöker fånga in människan Schildt gör han det rätt så hovsamt, men ändå ingående. Särskilt intryck gör skildringarna – ofta via citat från brev – av Schildts vänskapsförhållanden. Vem blir inte nyfiken på vänskapen med den äldre, bohemiska Ulla Bjerne? Det personliga och det intellektuella löper samman i beskrivningarna av Schildts syn på livet, kosmopolitismen och föraktet för romantikens betoning av autenticitet. Schildt tog starkt intryck av André Gide, vars ifrågasättande hållning han speglade sig i.

En person inkastad i olika livssituationer utvecklar olika jag beroende på situationen, olika jag som kan stå i ganska liten beröring med varandra – eller i ingen beröring alls. Schildt vill med andra ord hävda att föreställningen om ett riktigt och konstant jag är falsk, en föreställning utan motsvarighet i verkligheten.

Det var inte självklart vilken bana Schildt skulle ägna sig åt. Den akademiska provade han på, men det var inte för honom. Några romaner hann han skriva redan som ung, men det var reseböckerna som han, delvis till sin egen besvikelse, blev känd

² Se också Kjell Anderssons anmälan i *Nya Argus* 1–2/2021.

för och i dem hittade han utan större möda en litterär form som passade. Det Schildtska geografiska och litterära strövandet blottlägger ett visst slags, om än politiskt naivt, bildningsideal som inte begränsade sig till skrivbordet: för Schildt var bildningstörsten förbunden med att uppleva platser. Han rörde sig mellan historia, konst och arkitektur. Att den här dimensionen blir så tydlig visar att Knif lägger minst lika mycket krut på att undersöka Schildts syn på kultur som att skildra hans seglaräventyr.

* * *

En egensinnig mångsysslare beskrivs också i Olav S. Melins bok om Amos Anderson. *Den ensamme mecenaten* tecknar ett porträtt av en affärsman och tidningsmogul som gärna framställde sig som givmild mecenat. Huvudspåret i boken är Andersons kristna tro och hans fascination för kloster och katolicism (*image-making* tycks ha funnits med också där). Anderson var inte född in i affärskretsarna och han saknade akademisk examen. Därför förblev han enligt Melin en outsider, även om han gärna ville hålla sig framme i sällskapslivet. Detta är en märklig bok. Genomgången av hur Anderson bygger upp sitt imperium och formar sitt arv – Konstsamfundet – paras med stycken om Andersons kristna sida och hans starka band till modern. Texten försöker tränga in i den mångtydiga Anderson, men boken har inte mycket kött på benen när det gäller att beskriva kristendomens roll i Andersons liv. Anderson förblir en outgrundlig figur. Smått bisarra är vissa anekdoter. Jag kunde inte låta bli att se en biopic-scen spela upp när jag läste om hur tidningskungen på Svenska teatern höll föredrag om katolicismen framför en stor och nyfiken folkmassa. Av affärsmannens karriär erbjuds endast glimtar och av tiden som chefredaktör på *Hufvudstadsbladet* avslöjas inte mycket annat än att Anderson saknade journalistisk kompetens men ändå blandade sig i journalisternas jobb. Hans ”oresonliga” motvilja mot *Nya Argus*, ”som symboliserade det motstånd som riktades mot honom från intellektuellt håll”, omnämns (det handlade bland annat om Andersons

tyskvänlighet). Att personen Amos A blir lös i konturerna är kanske inte biografens fel. Däremot frågar jag mig vilka syften boken har; vad är det tänkt att den ska synliggöra?

* * *

Omslag av Maria Ahonen.

I *Hård mot de hårda*. True crime – En bok om brott stiftar läsaren bekantskap med Kenneth Eriksson, ”en obstruktiv, temperamentsfull och berömd kriminalöverkonstapel”, som bokens författare Jeanette Björkqvist kallar denne Helsingforspolis. Under 40 år utredde Eriksson rån, organiserad brottslighet och sexhandel. I boken berättar Eriksson om sin karriär och om olika fall han haft på sitt bord. Bord och bord, Eriksson är en polis som helst jobbade på fältet, och helst på egen hand. Han började som

ordningspolis men gick vidare och blev kriminalpolis. Mest känd är Eriksson för sitt arbete med koppleri och människohandel. Förutom livliga beskrivningar av brottsfall – hans hårdkokta uttalanden är naturligtvis citatvänliga – får man i *Hård mot de hårda* en inblick i sådana samhällsförändringar som kommer till uttryck i kriminaliteten. Den ökande användningen av narkotika sätter sin prägel på brottsbilden. En annan viktig förändring är den organiserade brottsligheten (begreppet förekom i den finländska strafflagen först på 1970-talet) som blev ett utbrett fenomen på 1990-talet, då i form av motorcykelgängen. På 2000-talet ägnade sig Eriksson åt sexhandeln, där sutenörerna ofta kom från andra länder. Eriksson fick småningom mycket god insyn i den brutala människohandeln i Helsingfors, en verksamhet som Björkqvist skrivit om också tidigare. Den här delen av boken är stark och den påminner en om de kvistiga frågorna om ansvar. Vad kan en polis göra? Själv citeras Eriksson på flera ställen med kommentaren att poliserna inte ska vara socialarbetare, allt han kunde göra var att larma andra myndigheter. Så hurdan ska en polis vara? Eriksson tar avstånd från allt snack om empati (och beskriver sig hellre som en jägare på savannen), men hävdar att man som polis för att kunna göra sitt jobb måste förstå sig på människor:

Poliser måste klara av att hantera människor, vilka de än är. Det förstår vi gamla stofiler, som inledde vår karriär innan all teknik hade utvecklats. Förr behövde du ett erkännande för att få en dom och det betydde att du måste lära dig att hantera både skurkar och förhörsteknik. Det kan ju aldrig bli bra om allt handlar om att lösa fall bara med tekniska hjälpmedel, färdiga mallar eller om att försöka göra allt jobb utan direkt kontakt med människor.

* * *

Hela två biografier om Märta Tikkanen gavs ut under året.³ Först ut var litteraturvetaren och bibliotekarien Siv Storås sobra *De oerhörda orden*. Storås biografi håller sig tätt till det Tikkanenska författarskapet. Livet ses i ljuset av verken, snarare än tvärtom. Texten cirklar kring frågan om hur Tikkanen använde sig av sitt liv i sina texter (från sextiotalets kåserier framåt) och hur hon reflekterade kring sitt skrivande. Det rör sig om en gedigen presentation av verken, deras tillkomst och mottagande. Glädjande nog lyfter Storå fram Tikkanen bortom de mest kända böckerna. Intresset smittar av sig på läsaren, som får upp ögonen för en mångsidig författare. Jag fastnar bland annat för detaljen att Märta Tikkanen i början av sjuttioalet hade bekantat sig med amerikansk feminism, bland annat Valerie Solanas, som hon fascinerades av men också tog avstånd från. Tikkanens feministiska ideal kondenserades i en förhoppning om att kvinnor och män kan stå i bredd, men i en intervju med Kristina Björklund från mitten av sjuttioalet talar Tikkanen också om klasskamp. Storå är själv bekant med Tikkanen och i biografen ingår brev som Tikkanen skickat till henne. Trots vänskapen är boken ingen partsinlaga, vilket man ser exempelvis i hur mottagandet av böckerna behandlas, lika neutralt som allt annat i boken. Däremot kan sjoken av presentation av kritiken kännas lite mekanisk. Om biografen kan sägas driva någon tes är det att Tikkanens böcker är betydligt mera formmässigt medvetna än vad som ofta antagits. Som det mesta andra som tas fram beläggs detta på ett gediget sätt. Om *Århundradets*

3 Se också Sofia Erikssons anmälan i *Nya Argus* 12–13/2020.

kärlekssaga skriver Storå att Tikkanen ville ”skriva som det känns, snabbt, talspråkligt, inte ’välja sina ord’ i betydelsen krypa bakom förskönande omskrivningar. Men välja så att budskapet går fram.”

* * *

Johanna Holmströms *Borde hålla käft. En bok om Märta Tikkanen* gav upphov till en debatt som för en utomstående var beklämmande att följa. Hur det än är med den saken: Holmström har skrivit en mångsidig biografi med ett personligt grepp; hon har egna frågor att ställa. Biografen vilar i stor utsträckning på intervjuer med Märta Tikkanen och med familjemedlemmar och andra. Dessa kastar ljus inte bara på författaren Tikkanen utan också på hur hennes barn uppfattade sin mamma. Brev till och från vännerna Åsa Moberg och Birgitta Stenberg ger inblickar och vinklar. Det finns en drive i boken som gör Märta till en berättelse att slukas av. Holmström skriver bra och hon stryker inte med hårs. I första halvan skildras Tikkanens liv innan och efter Henrik, med den ”prydliga bakgrunden”, Arbis-jobb, skrivandet (motgångar & framgångar), familjen och nyfamiljen. Inte minst: Henrik och hans alkoholproblem. Holmström hade tänkt att boken inte skulle upplåta så stor plats åt honom, men så gick det inte. Att hon tänkte det ter sig besynnerligt, eftersom den problematik som i hög grad upptar henne kretsar kring varför Märta valde att inte lämna äktenskapet med Henrik. Boken förmedlar ändå en feminists frågor som väckts av Tikkanens liv och verk, där reflektionen kunde ha gått vidare från ”varför lämnar hon honom inte?” (vad innebär det att fråga detta?).

I historiens backspegel liksom i ett internationellt perspektiv ter sig dåtidens nordiska feminism påfallande dialogisk. [...] ”Empatin med männen var stor, kanske för stor”, skriver Witt-Brattström, men tidens kvinnorörelse var kompromisslös på den punkten: männen skulle med.

Holmström placerar både Märta och Henrik Tikkanen i relation till 1960- och 1970-talens autobiografiska ”blottare”, och hon undersöker också Tikkanens upplevelse av att vara marginaliserad bland åttiotalets litterära strömningar. Vi får med andra ord veta ganska mycket om hur Märta Tikkanen uppfat-

tade sitt eget skrivande och hur hon berättigade att hon använde sig av det egna livets ”material”. Det är mycket som imponerar med *Borde hålla käft*. Det är däremot synd att den omtalade brådskan syns i slutresultatet. Tikkanens liv efter Henriks död skildras betydligt mindre engagerande än tiden innan (det skulle ju inte handla om Henrik...?). Produktionen från det sena åttio-talet framåt beskrivs huvudsakligen utifrån Märtas kärleksaffärer.

* * *

Också en biografi om Claes Andersson publicerades i år, Riitta Kylänpääs *Ett nyfiket sinne*, översatt från finska. Journalisten Kylänpää verkar ha haft som ambition att presentera Andersson i helfigur: människan, författaren, politikern, psykiatern, musikern. Det rör sig alltså inte om en bok enbart om Anderssons litteratur, om hans litterära verk får man i själva verket inte veta så mycket substantiellt. Kylänpää skriver en hel del om Andersson som människa, hans temperament, syn på (fri) kärlek och gemenskap (en tidsbild blixtrar fram i beskrivningen av sommarkollektivet i Sjundeå), papparoll, öppenheten för människors – andras och egna – dunkla skrymslen. Särskilt intressanta finner jag styckena som handlar om Anderssons engagemang i den antipsykiatriska rörelsen i slutet av sextio-talet som slagit rot också i Finland. Andersson försökte påverka vården på de institutioner där han arbetade, men de gemenskapliga metoderna var också kontroversiella:

Alla kollegorna på Hesperia sjukhus hade inte tyckt om Andersson och hans radikala tankar och underliga, farliga idéer. Vissa ville inte ha något med honom att göra, de hälsade inte ens. De stod hellre ut med omänsklig och inhuman vårdpraxis än instämde med Anderssons vilja att förändra den. Andersson tyckte att Hesperia till sin struktur påminde om en schizofren familj där ordlöshet och förvridna kommunikationsmönster hindrade familjemedlemmarna att växa och kvävde deras känslor.

Biografin innehåller ett rikt material med många intervjuer. Översiktligheten är förtjänstfull men boken är splittrad. Både innehållet och texten upplever jag som hackiga. Jag hoppas att det ännu kommer att publiceras en biografi som fördjupar bilden av Claes Andersson.

* * *

En annan form av biografiskt skrivande är det frågan om i professor emerita Franciska Sundholms *Wilhelm Ramsay. Livslång vandring i Fennoskandia*.⁴ Geologen Ramsay (1865–1928) har gått till historien bland annat för att ha lanserat begreppet Fennoskandien och utmärkte sig för sin forskning om istiden och landhöjningen. Den populärvetenskapliga boken skildrar bland annat Ramsays expeditioner, flera av dem till Kolahalvön. Sundholm ger läsaren bitar av universitets- och vetenskapshistoria. Den empiriskt inriktade naturvetaren förhöll sig till tidens frågor om språk och identitet i storfurstendömet. Samtidigt var det vetenskapliga samfundet i vilket han verkade internationellt. När det nygrundade Sällskapet för Finlands geografi under slutet av 1880-talet skulle grunda en tidskrift föreslogs det att tidskriften kunde heta ’Suomenmaa’. Ramsay skriver i ett brev att han inte vill ge ut sin avhandling i en tidskrift med det namnet, ”emedan enligt min åsikt all vetenskap skall vara oberoende av politik och tendens”.

* * *

Också flera av artiklarna i *Kalejdoskopet. Studier i Finlands historia*, Henrik Meinanders nya bok, behandlar denna turbulenta tid i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. På ett eller annat sätt handlar artiklarna om nationell självförståelse – bilder av det finländska som växer fram i storfurstendömet, ställs på sin spets innan och under inbördeskriget och står i relation till Sovjetunionen under kalla kriget. I nationsbygget kom yrkeshistoriker att spela en stor roll fram till andra världskriget, konstaterar Meinander, ”kanske i högre grad än i något annat europeiskt land”. En del av artiklarna tar spjärn mot etablerade idéer om den finländska historien. Bland annat analyseras uppfattningen att fortsättningskriget ska ses som ett ”separatkrig” snarare än en oheilig militärallians med Tyskland. Också här handlar det om självförståelse: en vilja att i Finland rentvå sig från det som enligt Meinander blivit en etablerad sanning bland historiker: att Finland under fortsätt-

4 Se också Thomas Rosenbergs anmälan i *Nya Argus* 12–13/2020.

ningskriget var beroende av stöd från Tyskland. Idén om "separatkrig" visade sig ändå vara seglivad; till och med Tarja Halonen har gett uttryck för den vid ett par offentliga framträdanden. När hon fick kritik för det påstod hon att det är så de flesta finländare "känner" (!). Artikeln ifråga, "En separat historia?" är mera utpräglad argumenterande än de flesta andra texter i *Kalejdoskopet*, som har karaktären av översikter över en viss problematik.

* * *

Om självförståelse handlar det också i Fredrik Långs *Geosofi eller Bilder på en utställning*. Genom idéhistoriska nedslag illustrerar Lång det han betraktar som en klyvning i Europa, med rötter som sträcker sig ner till den tidiga kristendomen, antiken ("slavdemokratin") och judendomens erfarenhetsvärld. Denna klyvning ger sig till känna i inställningar till arbete och i begrepp som skuld och frihet. Lång menar att kristendomens "slavmoral" (Nietzsche) inte fick något egentligt fäste i norra Europa, eftersom erfarenheter av slaveri saknades.

Det hårda klimatet krävde att alla arbetade, också kvinnorna, som hade en stark och självständig ställning. Folket hade ingen erfarenhet av någon suverän himmelsk enväldshärskare som skulle vara herre över allt ända in i döden, och heller inget behov av en sådan.

Det finns ändå skäl att ifrågasätta den närmast mytologiska bild av det frihetliga nord som Lång målar upp. Vad säger han om trälarna, och vilken plats ger han livegenskapens Ryssland i sin berättelse om Europa? Narrativet om frihet och självständighet som en obruten historia löper samman med en självförståelse som i norra Europa gör sig påmind än idag och som är långt ifrån oproblematiske.

På sitt originella och lite kluriga sätt konkretiserar Lång hur teknologin, vetenskapen och kapitalismen formar bilden av vem vi är (Lång utvecklar här sin idé om "sociomorfi", en variant på Marx idé

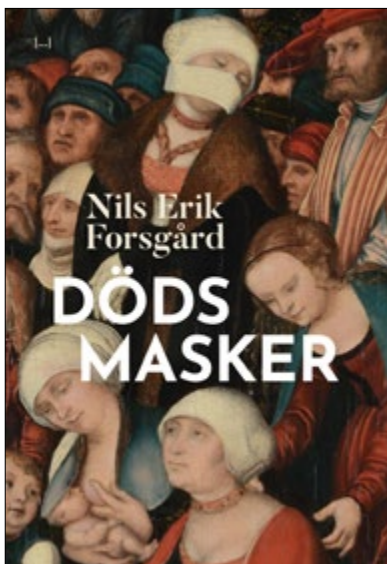
om bas och överbyggnad). Resan Lång tar sin läsare med på är vindlande, ibland blir det lite väl skissartat. Det bär av från medeltidens Florens ända till 1800-talets aristokratiska Ryssland. En egensinnig tolkning av den (huvudsakligen) europeiska historien vävs samman genom en presentation av gestalter som får exemplifiera en samhällelig utveckling.

Jag frågar mig: vad säger mönstret han urskiljer om dagens Europa och kapitalismen som tycks förenhetliga allt, oberoende av eventuella klyvningar? Boken avslutas med ett lapptäcke av reflektioner kring individualisering, och det är förmodligen ett bra ställe att börja gräva vad gäller dagsläget: den fria individen uppfattas som en självklar utgångspunkt, men ska snarare ses som "ett resultat av den historiska processen, inte dess ursprungliga frökärna".

* * *

Också Nils Erik Forsgård arbetar med idé- och kulturhistoriskt material i sin essäsamling *Dödsmasker*. Det är dock inte frågan om någon stilla meditation kring livets ändlighet. I rask takt betar Forsgård av historiska anekdoter, egna minnen och litterära beskrivningar av döden: dödshjälp, självmord, "famous last words", kyrkogårdar. Forsgård har till och med lyckats gräva fram en finländsk debatt om kremering från slutet av 1800-talet. I en rörande essä skriver han om sin egen far, som var kantor, och hur han upplevde dennes sista veckor i livet. Farsoter visar sig vara utmärkta utgångspunkter för flera essäer. En lärorik text tar oss bland annat till 1300-talets Florens och 1660-talets London. Om London-epidemin kan man läsa i Daniel Defoes fiktiva dagbok *A Journal of the Plague Year*.

Epidemin i London började enligt Daniel Defoe som ett vagt rykte. Sedan följde veckovisa listor på de avlidna. Slutligen fylldes pestdepåerna med högar av avlidna. Följden av den framväxande paniken blev att människor låste sig inne eller flydde staden. En grupp Londonbor tog sin tillflykt till Eppingskogen där de försökte skapa ett utopiskt samhälle. Misstron växte, liksom pa-

Omslag av Emma Strömberg.

ranoian. De normala samhällsfunktionerna sattes på undantag.

Det är uppfriskande med döden så osentimentalt myllrande i kortare och längre texter i *Dödsmasker*. Genomgående upplever jag ändå att inslag av karska manér stör min läsning (fråga inte varför en människa begått självmord utan ställ ”den rakt motsatta frågan: vad är det som kan tänkas hindra en människa från att ta sitt liv?”). Detta gäller i synnerhet de ofta lite vitsiga aforismerna, men också en del av essäerna som dukar fram kända kulturmäns dödshistorier; på ett fyndigt men lite monotont sätt passerar de revy utan att göra så mycket intryck på denna läsare.

* * *

Journalisten Sofia Torvalds tar sig an ett minst lika dystert ämne i *Ångestgudinnan*. Under ett års tid reflekterar hon i dagboksform över hur livet med ångesten ser ut, hur ångesten känns i kroppen och hur den har satt sin prägel på livet och relationerna. Ett viktigt tema är medicineringen. Psykiatern skriver ut piller, och hon, som är rädd för mediciner, kämpar med vilket slags medicin och hur mycket hon vågar ta, och vilka positiva och negativa förändringar de för med sig.

Vad den lugnande medicinen gör med mig är att den möjliggör mitt varande i nuet. Den stänger av pratet i mitt huvud. Den stoppar bandet som spolar upp samtal jag hade i går, den stoppar bandet som förbereder mig på samtal jag ska ha i dag. Jag ser mig inte omkring, jag är inte vaksam, jag har inte planer för många osannolika scenarier. Jag känner mig trygg.

Essäboken är öppen hjärtig men söker inte medlidande. Torvalds skriver om jobbet, familjelivet och läkarbesöken, in i de konkreta detaljerna som ett liv med ångest är byggt av. Det blir tydligt att Torvalds delar med sig för att öka förståelsen för ångestsyndrom, men antagligen också för att ge stöd för människor som befinner sig i en liknande situation.

Jag irriterar mig först på de spekulativa utläggningarna om gener och neurologi. Sedan får jag tänka om när Torvalds erkänner att hon upplever de biologiska förklaringarna som tunna, men ändå har

de en dragningskraft, de är trösterika. Detta är ett av flera exempel på att boken inte håller ångesten på ett tryggt avstånd. Den självmedvetna texten kämpar med ångesten. Torvalds skriver att hon är rädd för att hennes ångest gör henne självcentrerad. Men hur tala om ångest så att det inte blir jobbigt för någon, frågar hon. ”Hur ska man berätta om sin ångest för att bli trodd? Ska man vara tråkig, osammanhängande, trevande, sorgmodig, långsam?”

* * *

Sofia Torvalds kollega Christa Mickelsson har också skrivit en bok om stora, existentiella frågor. För några år sedan drabbades hon av en hjärnblödning och i *Ett blodkärl som brast* beskriver hon hur livet såg ut efteråt, med allt vad det innebar av intensivvård, chock, nedstämdhet och år av rehabilitering. Hon har ända sedan dess lidit av olika grader av afasi och fick lära sig tala igen. Mickelsson drar in läsaren i förloppet, låter läsaren ta del av också det odramatiska, till och med dråpliga. Hon skriver om det splittrerna sjukhuset med den stressade personalen. En kväll måste hon byta rum eftersom personalen på grund av teknikstrul inte lyckades släcka lampan. Till en början var Mickelsson säker på att livet snart skulle återgå till det normala. Småningom förstod hon att så inte var fallet. I boken reflekterar hon över denna insikt, och hur familj och vänner förhöll sig till förändringarna. ”När jag fick besök kunde jag inte vara säker på hur de som besökte mig skulle hantera mötet med mitt nya jag.” En styrka i boken är att Mickelsson förmår skriva om smärtsamma saker på ett sätt som öppnar upp världen ur hennes synpunkt, snarare än att hon skulle fokusera på själva känslan.

* * *

När jag slog upp Otto Gabrielssons *Vildhavre. Sista brevet till pappa* gruvade jag mig för att det skulle vara en bok som harvar igenom gamla historier om Jörn Donner. Det stämmer förvisso att Donners son minns ett antal situationer tillsammans med pappan, som han träffade bara då och då, men behållningen med boken är inte att den drar fram avslöjanden om relationen. Gabrielssons text är skriven som dagboksliknande brev till pappan, den frånvarande. Själv bor han i Sverige, pluggar till psykolog och

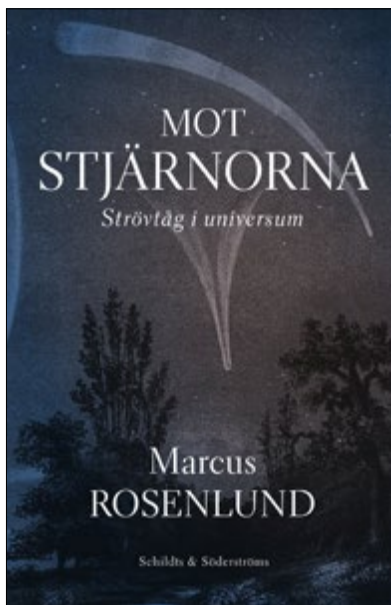
mår för det mesta uselt. När han träffar nya personer kan han inte låta bli att berätta att han är Jörn Donners son, mest för att kolla in reaktionerna. När Gabrielsson rannsakar sin relation till sin far, som betraktade honom som oönskad och framtidslös, lyckas han sätta ord på dimensioner i en sårig föräldrarelation: beroendet, förhoppningarna, besvikelsen. Han håller inte tillbaka bitterheten i att sällan ha fått sin pappas uppmärksamhet. Deras sällsynta samvaro ses oftast av sonen som tragikomisk. Ett exempel på meningsutbyte: ”Hur ska man egentligen leva?” ”Jag har inte haft tid att tänka på det. Jag har arbetat.” Hur slagkraftigt giftiga formuleringarna än blir är siktet inställt på känslöshärvorna, former av ambivalens som de flesta av oss kan känna igen.

Under en period pratade jag mycket med en vän om komplicerade relationer till fäder. Efter ett långt samtal om detta kom vi alltid till samma slutsats – vi kan prata om våra framgångsrika men dåliga fäder oförtrutet i timmar men våra mammor nämner vi knappt. Egentligen borde detta brev vara ett hyllningsbrev till min mamma. Jag borde inte ens nämna dig.

Frenesin i *Vildhavre* får mig att tänka på de ryska klassikerna, som Gabrielsson beundrar. Känslorna är yviga, (själv)föraktet strittar, humorn skallrar i hjärtat. Den skoningslösa blicken på pappan riktar han också mot sig själv. Resonlig försöker han minst av allt vara. Visst kan man säga att Gabriels-son odlar en stil (inte utan vissa lån från ”pappu-ten”), men det fungerar. Här finns saker på spel som texten osäkrar.

* * *

Dagboksanteckningar utgår också Katarina Gäddnäs från i *Bara vara. En trasa i Guds skimrande väv*. Gäddnäs arbetar som sjukhuspräst. Bokens korta avsnitt innehåller funderingar om vardagen, att klara av den, att hitta mening. Hon påminner om vikten att stanna upp och att ge sig tid. Texterna rör

Omslag av Fredrik Bäck.

sig mellan predikningar och tidningskolumner och tematiken är allmänt hållen. Vardagens ”sjaskighet” omnämns ofta men också den hålls på en generell nivå, vilket skapar avstånd. Ett antal dikter skrivna av Gäddnäs ingår.

* * *

Hur känns det att krypa in i ett redwoodträd? Den frågan besvaras i detalj i Nalle Valtialas resebok *Semper betyder evighet*. Han har cyklat i Kalifornien, men inte längs den vanliga turistrutten. Det har burit av från

norr till söder och det är just dessa redwoodträd som Valtiala är där för att beskåda. Intryck från resan växlas med episoder från livets olika skeden, barn- domen, ungdomen, äktenskapet. Greppet är lätt, krockarna mellan sjoken mjuka. Om kaliforniska träd lär man sig mycket. Valtialas vördnad för de tåliga trädjättarna, som kan bli över 2000 år gamla, är ett tema med många variationer. Med sitt ekologiska engagemang kastar han sig från paleobotaniken till resenärens intryck av vandringar i nationalparker. ”Målet med en vanlig skogspromenad är att komma ut på andra sidan, men den optionen är den sista i en redwoodskog. Här är drömmen att bara gå och gå, som visarna runt i en urtavla, utan att någonsin komma till dörren.”

* * *

Tidsperspektiv av det mera hisnande slaget möter läsaren också i Marcus Rosenlunds populärvetenskapliga bok *Mot stjärnorna. Strövtåg i universum*. Rosenlund kastar sig entusiastiskt över de svindlande frågorna om rymden. Hur föddes universum, och kan det dö? Vad är svarta hål? Hur uppstod ljustet? Rosenlund skriver rappt och underhållande och försöker ta ner astronomin och fysiken till en nivå som är begriplig för vem som helst. Tidvis blir det väl skojfriskt och liknelserna yviga, men Rosenlund påminner också om hur svårt det är att i vardags- språket fånga det slags vetenskapliga diskussioner som en astronom är involverad i. Boken navigerar

mellan människans spekulativa fascination för det okända och det vetenskapligt-tekniska intresse för rymden som gett upphov till många av våra moderna innovationer. Ett särskilt nöje verkar han finna i att punktera de helt orealistiska förhoppningar som Elon Musk och andra tech-människor rör sig med. Men det är inte bara rymden som Rosenlund väcker ett storögt intresse för. När han besöker platser på vår egen planet är texten enligt mig som bäst. Han åker bland annat till VLT-teleskopen på berget Cerro Paranal i Atacama-öknen, ”stället på jorden med den absolut bästa utsikten mot universum”. Högteknologin möter extrema naturförhållanden, själva mörkret blir en dyrbar naturresurs som den chilenska staten förvaltar. Rosenlunds sinne för underhållande berättande kommer här absolut till sin rätt.

MIO LINDMAN

- Björkqvist, Jeanette: *Hård mot de hårda. True crime – en bok om brott*. Förlaget M.
- Buxton, Charlotta: *Landet som äter sig självt – Att leva med Brexit*. Förlaget M.
- Forsgård, Nils Erik: *Dödsmasker*. Ellips.
- Gabrielsson, Otto: *Vildhavre. Sista brevet till pappa*. Schildts & Söderströms.
- Gäddnäs, Katarina: *Bara vara. En trasa i Guds skimrande väv*. Fontana media.
- Holmström, Johanna: *”Borde hålla käft”. En bok om Märta Tikkanen*. Förlaget M.
- Knif, Henrik: *Göran Schildt – Två liv*. Gummerus.
- Kylänpää, Riitta (översättning: Hanna Lahdenperä): *Ett nyfiket sinne. Claes Anderssons liv*. Förlaget M.
- Lång, Fredrik: *Geosofi eller Bilder på en utställning*. Förlaget M.
- Mazzarella, Merete: *Skulle vi alla kunna samsas? Essäer om vår samtid*. Schildts & Söderströms.
- Meinander, Henrik: *Kalejdoskopet. Studier i Finlands historia*. Schildts & Söderströms.
- Melin, Olav S: *Den ensamme mecenaten. Tron och mystiken – Amos Andersons drivkrafter*. Vidi-press.
- Mickelsson, Christa: *Ett blodkärl som brast*. Fontana media.
- Rappe, Axel: *Mera marknad – mindre demokrati. Om demokratins minskade utrymme på den fria marknaden*. Labyrinth förlag.
- Rosenlund, Marcus: *Mot stjärnorna. Strövtåg i universum*. Schildts & Söderströms.
- Storå, Siv: *De oerhörda orden. En bok om Märta Tikkanens författarskap*. Schildts & Söderströms.
- Sundholm, Franciska: *Wilhelm Ramsay. Livslång vandring i Fennoskandia*. Finska Vetenskaps-Societeten.
- Torvalds, Sofia: *Ångestgudinnan*. Schildts & Söderströms.
- Valtiala, Nalle: *Semper betyder evighet*. Litorale.